

תוכן עניינים

עמוד

3	מבוא- הגדרות והצגת הבעיה
5	פרק ראשון : מעמד האישה באסלאם ותפקידה המשפחתי החברתי המסורתי
10	פרק שני : תמורות ושינויים מסיום תקופת המנדט
10	א. מצב הפתיחה : שלהי המנדט והקמת מדינת ישראל
12	ב. בצל טראומה : נשים מוסלמיות תחת ממשל צבאי (1949-1966)
15	ג. פתיחת החברה הערבית-מוסלמית (סוף 1966-תחילת שנות ה-90)
19	ד. הדרישה לשוויון- החל משנות התשעים
23	פרק שלישי : דיון
26	סיכום
27	רשימה ביבליוגרפית

מבוא

הציבור המוסלמי בישראל, נשים וגברים כאחד, הינו חלק מן החברה הערבית בארץ¹. בתוך חברה זו הציבור המוסלמי מהווה מעל ל- 80% מן החברה הערבית, והנשים המוסלמיות כשיעור דומה מכלל הנשים בחברה זו. כ- 90% מהן מתגוררות בישובים ערבים (בין אם מוסלמים לחלוטין, או כאלה הכוללים גם נוצרים או דרוזים) ורק מיעוטן בישובים מעורבים בהם רוב תושבי הישוב הם יהודים². אזרחי ישראל בני הדת המוסלמית מונים כיום כ- 1.1 מיליון נפש שמחציתם נשים (שנתון סטטיסטי, 2014)³. מתוך אוכלוסייה זו, כ- 550 אלף נשים בסך הכל, מיעוטה עירונית (כ- 11%) או בדואית במחוז הדרום (כ- 11%) ואילו רובה גרה בישובים ערבים המונים 50,000-2000 נפש אוכלוסייה זו צעירה יחסית לאוכלוסיית הרוב היהודי, וכ- 46% ממנה מתחת לגיל 18 (שנתון סטטיסטי, 2015). אוכלוסיית שיעור האזרחיות המוסלמיות מהווה כ- 13.5% מכלל אזרחיות ישראל, אך בגילאי מערכת החינוך (18-3) הן מהוות כ- 22%⁴. כיום, השכלתן הנשים המוסלמיות בישראל היא בסדר גודל של כ- 11.4 שנות לימוד בממוצע. שיעור הסטודנטיות הערביות הוא כ- 10.5%, בדומה לסטודנטים הערבים (שנתון סטטיסטי, 2015). המוסלמיות, אזרחיות ישראל, הן ערביות-פלסטיניות בלאומיותן ושייכות למיעוט הערבי בישראל. יחסי הגומלין שבין מיעוט זה, שחי לפני קום המדינה בשטח המנדט הבריטי על פלסטין, לבין המדינה הושפעו במידה רבה מהסכסוך הישראלי ערבי (או הישראלי-פלסטיני). אמרתו של ח"כ עבד אלעזיז א-זועבי מייצגת את הקונפליקט הטמון ביחסי המדינה והמיעוט הערבי, לרבות האזרחים הערבים, ובתוכם המוסלמים, בישראל: "עמי שלי נתון במצב מלחמה עם מדינתנו". לכן, גם אם ההשכלה הבסיסית של תלמידות מוסלמיות, בבית הספר היסודי, ובמידה רבה גם בתיכון היא בערבית, הרי שהאפשרויות לרכישת השכלה על תיכונית, הינה בשפת הלאום היריב: עברית.

ניתן להבחין בשלוש תקופות משנה, לפחות, באשר למעמדן של אזרחי ישראל הערבים, לרבות מעמד האישה הערבית במדינה ושאלת השכלת הנשים המוסלמיות: הראשונה, עד סוף שנת 1966

¹ ערבי לעניין זה הוא מי שתרבותו ערבית ואינו יהודי, אך ללא אבחנה בעדתו הדתית: מוסלמי, נוצרי או דרוזי, או לחילופין באורח חייו: עירוני, כפרי או בדוי.

² למשל: עכו, מעלות-תרשיחא, חיפה, נצרת עילית, תל אביב-יפו, רמלה ולוד.

³ יודגש כי המדובר באזרחיות ישראליות בלבד. 95% מן המוסלמיות המתגוררות בירושלים, אינן אזרחיות ישראל.

⁴ הפערים בין שני נתונים אלה, מקורם בהיות האוכלוסייה המוסלמית צעירה ביחס לאוכלוסיית הרוב היהודי.

האוכלוסייה הערבית הייתה נתונה לממשל צבאי. השנייה, מאז סיום הממשל הצבאי ועד תחילת שנות ה-90, חל תהליך של שיקום הדרגתי של יחסי המדינה והמיעוט הערבי. השלישי, מאז תחילת שנות ה-90 כאשר המדינה נוטה להכיר בכך שהמיעוט הערבי חי במציאות של אפליה (דו"ח ועדת אור, 2003) ובמקביל גוברת הדרישה של המיעוט הערבי לשוויון זכויות אזרחי (מנאע וגרא, 2008)⁵.

מטרת עבודה זו לבחון כיצד התפתחה השכלת הנשים המוסלמיות בישראל מאז קום המדינה ועד

היום. לענות על **שאלת המחקר**: מה הגורמים המשפיעים על השכלת מוסלמיות בכלל, לרבות מאפייני קבוצות המשנה באוכלוסייה זו (עירוניות, בדויות וכפריות) אזור המגורים (גליל, משולש ונגב) והמדרג הסוציו-אקונומי. בהקשר זה תיבחן גם השוואת השכלת מוסלמיות בישראל לנשים ערביות נוצריות ודרוזיות.

מבנה העבודה יכלול את הפרקים הבאים: (1) מעמדה של האישה באסלאם ומעמדה המשפחתי

והחברתי המסורתי. (2) התפתחות השכלת מוסלמיות בישראל בארבע תקופות:

א. בסיום המנדט ערב קום המדינה, כנקודת פתיחה. ב. בשנות הממשל הצבאי: 1949-1966. ג. תחילת שיקום יחסי המדינה והמיעוט הערבי בכלל והמוסלמי בפרט: 1966-1992. הדרישה לשוויון אזרחי ואפליה מתקנת: משנת 1992 ועד היום. (3) דיון על הגורמים המשפיעים על השכלת מוסלמיות. (4) מסקנות וסיכום.

פרק ראשון: מעמד האישה באסלאם ותפקידה המשפחתי החברתי המסורתי

האסלאם אכן מתייחס לזכויות נשים בתחומים שונים כגון: ירושה, נישואין ורכוש. אך כמו ביהדות, אין הוא המונח "אסלאם" מיוצג על ידי התורה שבכתב "הקוראן", בלבד, אלא גם על ידי ההלכה ("יחדית") וספרות ענפה של שאלות ותשובות. לכן, בסוגיית מעמד האישה באסלאם, כמו גם בסוגיות אחרות ב"אסלאם", קיימות השפעות שונות על המסורת הדתית, אשר ברבות הימים הפכו לחלק מן ה"אסלאם". לדברי לצרוס-יפה (1967), האסלאם מתבסס על חברת סוחרים נומדית, בניגוד ליהדות, שהינה דת המבוססת על חברה חקלאית. יש דעות חלוקות האם האסלאם העתיק דפוסי התייחסות

⁵ יש הסבורים כי מאורעות יום האדמה באביב 1976, היוו נקודת מפנה ותחילת שלב חדש. לעניין מחקר זה, ראוי לדעתנו להתמקד בשינוי שחל בשנות ה-90, במיוחד משום שמאורעות 1976 הבליתו את נושא האדמות ופחות את השוויון האזרחי.

מסוימים לנשים מן החברה הפרה אסלאמית, או הגדיר מחדש חוקים לשיפור מעמד האישה. אך אין חולק על כך שהאישה באסלאם המקורי הייתה בעלת זכויות ייחודיות משלה, גם אם לא שוות לגבר. אדרבא, תיאולוגים מוסלמים רבים שהרפורמות החשובות בקוראן נועדו לשפר את מעמד האישה ולחזק את מוסד המשפחה המוסלמית. האישה הייתה זכאית לנישואים חוזיים, לירושה, אמנם במחצית שווי ירושת הגבר, ולנכסים ורכוש, שהרי אשתו הראשונה של הנביא, חדיג'ה, היתה סוחרת. בנוסף לכך הובטחה הגנה לאלמנה וליתומים בדגש על בנות יתומות. מאידך, האסלאם לא אסר פוליגמיה, לפיה גבר זכאי לשאת ארבע נשים וצידד בצניעות האישה.